

ARBEIDSDUUR EN ARBEIDSWENS

Hoofdstuk 6

Tom Vandenbrande

Doorgaans sluit de arbeidsduur van Vlaamse werknemers goed aan bij wat contractueel werd afgesproken. Toch zijn er ongeveer 126 000 voltijds werkende personen die wekelijks niet de contractuele 38 uur, maar wel 40 uur presteren. Naast deze groep werken ook nog 200 000 andere personen wekelijks méér dan ze contractueel zijn overeengekomen; ze zijn goed voor een bovencontractuele prestatie van 50 000 voltijdse equivalenten. De belangrijkste determinant van het aantal gepresteerde uren blijft evenwel het arbeidsregime (voltijds of deeltijds), op afstand gevolgd door het al of niet uitoefenen van een tweede betrekking. Verder werken ook mannen, mensen met een vaste betrekking, personen tewerkgesteld in de industrie en jongeren iets meer uren.

Een aantal mensen wil meer werken dan momenteel het geval is, maar hun aandeel is met 8% van de bevolking tussen 15 en 64 jaar in Vlaanderen beperkter dan verwacht. In hoofdzaak betreft dit uiteraard de groep werklozen. Van de werkenden wil slechts 4% meer werken dan momenteel het geval is, en ook bij de niet-beroepsactieven is het aantal 'reservoisten' anno 2000 beperkter dan verwacht: slechts 6% of 64 000 personen behoort niet tot de beroepsbevolking, maar verklaart wel te willen werken. Wanneer iedereen die wil werken een job zou hebben, dan zou de werkzaamheidsgraad in Vlaanderen niet 63,9% bedragen, maar wel 68,4%. Vooral bij ouderen blijkt de arbeidswens niet (meer) te bestaan. De werkzaamheidsgraad van 50-plussers zou in deze situatie 'slechts' toenemen van 40,1% naar 42,7%.

1 Arbeidsduur van loontrekkenden: reëel, gewoonlijk en contractueel

In figuren 6.1 en 6.2 is de verdeling van de arbeidsduur van voltijds en deeltijds werkende loontrekkenden weergegeven.¹ Respectievelijk is aangegeven wat de contractueel afgespro-

¹ Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001.

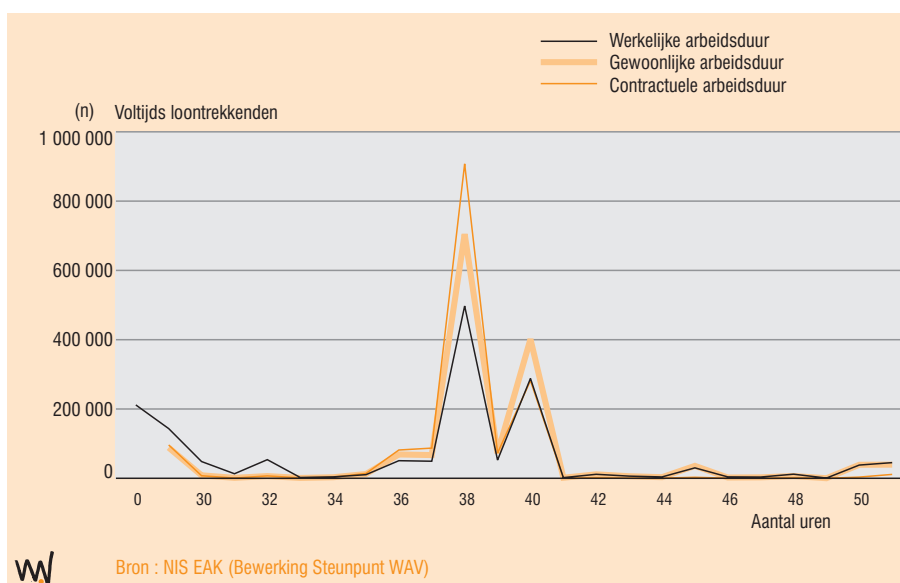
ken arbeidsduur is, wat werkelijk werd gepresteerd tijdens de referentieweek en wat gewoonlijk gepresteerd wordt.

De werkelijk gepresteerde arbeidsduur ligt doorgaans lager dan wat gewoonlijk of volgens contract wordt gewerkt. Relatief veel loontrekkenden werkten gedurende de referentieweek niet of een relatief beperkt aantal uren. Dit is niet verwonderlijk, gezien respondenten ook worden ondervraagd gedurende vakantieperiodes of weken waarin een feestdag valt.

Andere oorzaken van een beperkte prestatie vinden we (vooral) in variabele of flexibele uurroosters, ziekte of tijdelijke werkloosheid.

Figuur 6.1

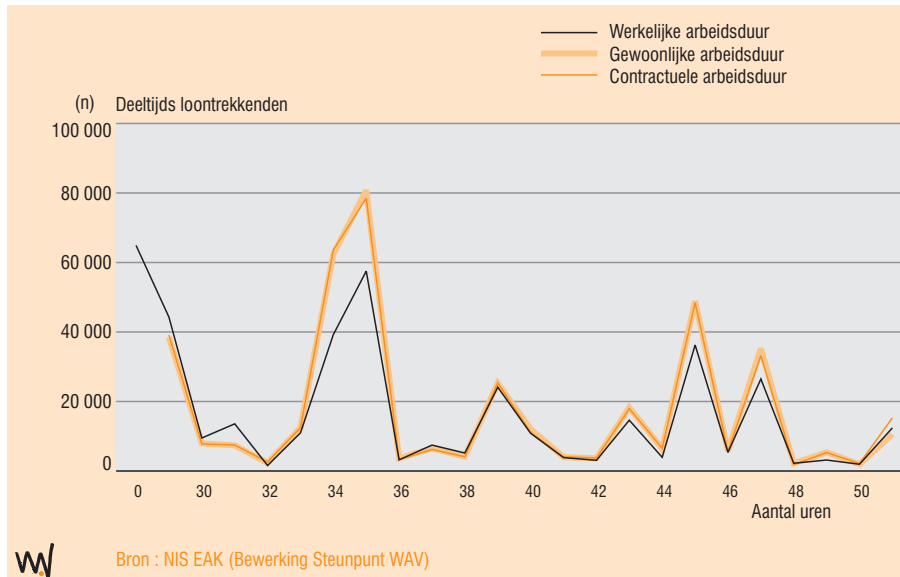
Contractuele, gewoonlijk gepresteerde en werkelijk gepresteerde arbeidsduur van voltijds loontrekkenden (Vlaams Gewest; 2000)

Interessanter zijn de verschillen tussen de contractueel afgesproken en gewoonlijk gepresteerde arbeidsduur. Bij deeltijds loontrekkenden bestaat een grote spreiding van de arbeidsduur, maar loopt het aantal uren dat men gewoonlijk presteert gelijk met het aantal uren dat volgens contract moet worden gewerkt. De meest populaire deeltijdse regimes zijn een half-tijdse job (van 19 of 20 uur per week), en een werkweek van 30 of 32 uur per week. Samen zijn deze regimes goed voor ruim de helft van alle deeltijdse contracten. Naast deze populaire regimes bestaan echter ook nagenoeg alle andere formules.

Figuur 6.2

Contractuele, gewoonlijk gepresteerde en werkelijk gepresteerde arbeidsduur van deeltijds loontrekkenden (Vlaams Gewest; 2000)

Bij voltijds loontrekkenden bestaat deze variatie nauwelijks: men werkt 36 tot 40 uur; alle andere contracten en/of prestaties zijn marginaal. Daarentegen bestaat bij voltijds loontrekkenden wel een belangrijke afwijking tussen contractuele en gewoonlijke prestaties. Maar liefst 126 000 loontrekkenden met een contractuele arbeidsduur van 38 uur (of 13,4% van alle personen met een 38-uren-contract) verklaren gewoonlijk 40 uur te presteren. Een belangrijke groep voltijds loontrekkenden presteert met andere woorden systematisch méér uren dan contractueel afgesproken. Dit kan kaderen binnen het systeem van arbeidsduurvermindering op jaarbasis (van 40 naar 38 uur per week), of duiden op het systematisch presteren van overuren.

Deze arbeidsprestatie (38 uur in het contract, maar 40 uur presteren in een gewone week) komt iets vaker dan gemiddeld voor bij mannen (15%), bij werknemers in de *industrie* (18%) en *bouw* (36%!) en – gezien de verdeling naar sector niet verwonderlijk – het meest in de beroepscategorie van vaklui (met veel metaal- en bouwgerelateerde beroepen) (21%). Verder wordt in de *privésector* van werknemers met een contract van 38 uur vaker verwacht dat ze wekelijks 2 overuren presteren dan in de *publieke sector* (respectievelijk 15 en 9%).

Naast deze groep presteren *nog bijna 200 000 andere Vlaamse loontrekkenden* (of iets minder dan 10%) *gewoonlijk meer uren dan in hun contract is afgesproken*.² Vermoedelijk is dit een groep waarvan systematisch wordt verwacht dat ze overuren presteren. Samen is deze groep goed voor een wekelijks arbeidsvolume van 2,1 miljoen uren of een equivalent van 50 000 voltijdse banen.

Het presteren van dergelijke overuren is onevenredig verdeeld over de bevolking. Mannen (13%) presteren dubbel zo vaak overuren als vrouwen (7%), hogeschoolden (18%) drie keer meer dan midden- of laaggeschoolden (respectievelijk 7% en 5%). Naar leeftijd worden daarentegen nauwelijks verschillen vastgesteld. In commerciële diensten als de *financiële diensten* (19%), *bedrijfsdiensten* (16%) of het vervoer (14%) komen overuren het meest voor, terwijl het in hoofdzaak hiërarchisch hogere beroepsgroepen als managers (38%) of professionals (16%) zijn die langer werken dan volgens hun contract wordt verwacht.

2 *Determinanten van de arbeidsduur van loontrekkenden*

In tabel 6.1 zijn de belangrijkste determinanten opgenomen van de totaal gepresteerde arbeidsduur van loontrekkenden. Een eerste deel van de tabel geeft de bivariate verschillen in arbeidsduur weer volgens een aantal persoons- en jobkenmerken, een tweede deel de resultaten van een regressie-analyse met deze kenmerken als onafhankelijke en de gepresteerde arbeidsduur als afhankelijke variabele.

De gemiddelde arbeidsduur van een Vlaamse werknemer is 35,9 uur, maar er zijn grote verschillen naargelang een aantal kenmerken. Mannen werken bijvoorbeeld gemiddeld 8 uur meer dan vrouwen, personen met een vast contract 6 uur meer dan wie een tijdelijk contract heeft of een werknemer in de secundaire sector 3 uur meer dan een werknemer in de dienstensectoren.

Vaak worden deze verschillen verklaard door interfererende kenmerken, met name vooral door de verschillende spreiding van deeltijdarbeid. Een regressie-analyse toont aan dat het verschil tussen voltijds en deeltijds werk (alle andere kenmerken gelijk gehouden) instaat voor een verschil in de arbeidsduur van 14,6 uur. Een tweede belangrijke factor voor het

² In deze berekening werden personen die op de vragen naar de gewoonlijk gepresteerde arbeidsduur en de contractuele arbeidsduur geen antwoord gaven, antwoordden dat ze het niet wisten of een arbeidsduur van 97 uur of meer opgaven niet meegeteld.

verklaren van de gepresteerde arbeidsduur is het al dan niet hebben van een tweede job, goed voor 8 extra werkuren. Pas daarna komt het verschil tussen mannen en vrouwen dat – rekening houdend met het verschillende arbeidsregime van mannen en vrouwen en bijvoorbeeld met het feit dat meer mannen een tweede betrekking uitoefenen – slechts 2 uren draagt. Een deel van dit verschil werd hoger reeds verklaard: er wordt van mannen vaker verwacht dat systematisch enkele overuren worden gepresteerd.

Tabel 6.1

De gepresteerde arbeidsduur volgens een aantal kenmerken en de resultaten van een regressie-analyse met de gepresteerde arbeidsduur als afhankelijke variabele ($R^2=0,45$) (Vlaams Gewest; 2000)

	Gepresteerde arbeidsduur		Parameterwaarde regressie-analyse
	(gemiddelde: 35,9 u)	(gemiddelde: 35,9 u)	
Intercept	(gemiddelde: 35,9 u)	(gemiddelde: 35,9 u)	38,7
Deeltijdse job	(voltijds: 39,3 u)	(deeltijds: 23,2 u)	-14,6
Tweede job	(één job: 35,5 u)	(twee jobs: 35,9 u)	+7,9
Man	(vrouw: 31,4 u)	(man: 39,3 u)	+2,0
Tijdelijke job	(vast: 36,4 u)	(tijdelijk: 30,4 u)	-1,8
Dienstensector	(prim/sec: 38,1 u)	(diensten: 35,3 u)	-0,8
Veertig jaar en ouder	(15-39 jaar: 36,4 u)	(40-64 jaar: 35,2 u)	-0,7
Niet-Belg	(Belg: 35,9 u)	(niet-Belg: 37,3 u)	n.s.
Hooggeschoold	(laag/mid: 35,8 u)	(hoog: 36,1 u)	-0,3

n.s.: een niet significante relatie

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Een volgende belangrijke factor is het onderscheid tussen een vast en een tijdelijk contract. Personen met een tijdelijk contract presteren bijna 2 uur minder dan personen met een vast contract. Mogelijk wordt dit eerder belangrijke verschil verklaard door een aantal typisch tijdelijke contracten met een vrij korte werkweek, zoals PWA- of studentenarbeid. Andere kenmerken hebben een eerder beperkte invloed op de arbeidsduur. Ouderen werken iets minder dan werknemers jonger dan 40 jaar, hooggeschoolden – opmerkelijk – iets minder dan hun lagergeschoolde collega's. Wanneer geen rekening gehouden wordt met andere kenmerken stellen we nochtans vast dat hooggeschoolden iets meer presteren dan lagergeschoolden. Een mogelijke verklaring kan zijn dat hooggeschoolde deeltijdwerknemers vaker 'grote' deeltijdarbeid kiezen, tegenover de halftijdse job als norm bij lagergeschoolde deeltijdse werknemers. Niettemin blijft het zo dat hogergeschoolde werknemers in gelijkaardige omstandigheden niet méér werken dan lagergeschoolde werknemers.

3 *Ondertewerkstelling*

Vlaanderen telt momenteel ruim 2,5 miljoen werkenden tussen 15 en 64 jaar, die samen tijdens een gewone week iets minder dan 100 miljoen uren werken. Omgerekend in voltijdse equivalenten (VTE) gaat het om een arbeidsvolume van 2,58 miljoen banen. Dit is uiteraard niet het maximaal mogelijke arbeidsvolume dat had kunnen gepresteerd zijn. Uit de antwoorden van de respondenten in de Enquête Arbeidskrachten blijkt dat er anno 2000 in Vlaanderen nog iets minder dan 7 miljoen beschikbare uren of 183 700 VTE niet benut werden (=subjectieve ondertewerkstelling).

Tabel 6.2

Ondertewerkstelling naar ILO-statuut in personen en in VTE (Vlaams Gewest; 2000)

	Totale bevolking		Bevolking die meer wil werken			
	Aantal personen (n)	Aantal personen (VTE)	Aantal personen (n)	Aandeel personen (%)	Huidige prestatie (VTE)	Gewenste extra prestatie (VTE)
ILO-werkloos	113 200	0	113 200	100	0	103 500
ILO-inactieve	1 015 300	0	63 900	6,3	0	51 200
ILO-werkende	2 514 800	2 579 200	104 300	4,1	96 700	29 000
– waarvan niet-loontrekkend	385 500	538 600	12 400	3,2	14 300	4 200
– waarvan loontrekkend	2 129 400	2 040 600	91 900	4,3	82 400	24 900
– voltijds	1 682 500	1 764 200	65 200	3,9	67 500	14 200
– deeltijds	425 600	268 900	21 700	5,1	13 200	8 200
– PWA/gelegenheidswerk	21 300	7 500	5 000	23,5	1 700	2 400
Totaal	3 643 300	2 579 200	281 300	7,7	96 700	183 700

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Het is opvallend dat de 113 200 ILO-werklozen meer dan de helft (103 500 VTE) van dit niet-gevulde volume willen invullen. Verder verklaren iets meer dan 100 000 werkenden 29 000 VTE méér te willen presteren en 63 900 niet-beroepsactieven willen graag 51 200 VTE werken.

Zoals verwacht is het aandeel *werkenden* dat graag meer wil werken groter naarmate de huidige gepresteerde arbeidsduur lager ligt. De verschillen zijn evenwel bijzonder klein: van de niet-loontrekkenden wil 3% meer werken, van de voltijdse werknemers 4% en van de deeltijdse werknemers 5%. Enkel de kleine groep die PWA-arbeid presteert, scoort op het vlak van de arbeidswens veel hoger: een kwart onder hen wil meer uren presteren.

Ook naar andere kenmerken is het profiel van de werkende die meer wil werken niet sterk uitgesproken. Er zijn nauwelijks verschillen in het aandeel dat meer wil werken naar geslacht, onderwijsniveau, beroep of sector. Wel is er een negatief verband tussen de leeftijd en een grotere arbeidswens. Van alle werkenden tussen 20 en 24 jaar verklaart 8% meer te willen werken, een aandeel dat bijna lineair zakt tot minder dan 2% bij de 50-plussers.

Het arbeidsmarktvertrouwen van *niet-beroepsactieven* is blijkbaar beperkt in Vlaanderen. Slechts 63 900 van de ruim 1 miljoen Vlamingen uit de niet-beroepsbevolking, de (brug)gepensioneerden uitgezonderd, (of 6,3% van deze groep) wil werken. Samen willen deze 'reservisten' een prestatie van goed 50 000 VTE leveren. Bovendien is een belangrijk deel van deze 63 900 niet-beroepsactieven wanneer men minder strenge dan de ILO-definities hanteert wél opgenomen in de beroepsbevolking³: van deze groep zouden 37 000 personen gekend zijn bij de RVA, en hiervan zouden er 31 000 een uitkering krijgen. Deze personen beschouwen zichzelf overigens doorgaans niet als inactief, maar wel als werkloos.

Het leeftijdsgebonden karakter van deze arbeidswens is hier nog duidelijker. Bij de jonge niet-beroepsbevolking is het aandeel dat wil werken beperkt, maar vanaf de leeftijd van 25 jaar wil een belangrijk deel van de inactieven arbeid verrichten: van de 30 000 niet-beroepsactieven tussen 25 en 29 jaar wil 20% werken, van de 90 000 tussen 30 en 39 jaar nog 15% en van de bijna 140 000 tussen 40 en 49 jaar 10%. Opmerkelijk is dat van de ruim 320 000 niet-beroepsactieve 50-plussers die niet op (brug)pensioen zijn nog geen 15 000 personen (of 2%) verklaren dat zij willen werken. Wanneer bij deze 15 000 oudere inactieven gepeild wordt naar de subjectieve arbeidsmarktpositie, verklaart deze groep arbeidsongeschikt, huisman/vrouw of (vooral) werkloos te zijn. De wens om meer ouderen aan het werk te hebben, lijkt anno 2000 eerder een wens van het beleid dan van de ouderen zelf (zie ook verder).

Wel moeten we opmerken dat informatie over de arbeidswens van (brug)gepensioneerden in de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) ontbreekt. Het lijkt noodzakelijk om in toekomstige EAK's ook de (brug)gepensioneerde personen te bevragen naar hun zoekgedrag en arbeidswens. In het kader van de discussie rond het (re)activeren van de oudere beroepsbevolking kan dit verhelderende beleidsrelevante informatie opleveren.

3 Volgens de ILO-definities is iemand niet-beroepsactief wanneer hij/zij niet werkt, en niet werkloos is, m.a.w. ofwel niet actief op zoek was naar een job ofwel niet meteen in een job kan beginnen.

4 *Werkzaamheidsgraad vertaald in VTE*

We sluiten dit hoofdstuk af met een herijking van de werkzaamheidsgraad in voltijdse equivalenten en een uitdrukking van de maximale werkzaamheidsgraad.

De hypothese achter de herijking in *voltijdse equivalenten* is dat de ongelijkheden op de arbeidsmarkt (nog) groter worden wanneer rekening gehouden wordt met de gepresteerde arbeidsduur. Hierbij wordt ondersteld dat groepen in de beste arbeidsmarktpositie het meest (over)uren presteren, terwijl zwakke groepen dan weer vaker een deeltijds contract krijgen. Het gevolg hiervan zou zijn dat de ongelijkheden, uitgedrukt in toebedeeld arbeidsvolume, nog groter zijn dan wanneer deze worden uitgedrukt in het aandeel werkende personen.

De onderstelling dat de positie van achtergestelde groepen bijkomend gehypothekeerd wordt in de vorm van een beperkt deel van de arbeidsmarkt volumekoek, krijgt echter weinig ondersteuning in de empirie. Enkel de man/vrouw-verschillen worden bij de uitdrukking van de arbeidsmarktpositie in VTE duidelijk groter: het verschil tussen de werkzaamheidsgraad in personen bedraagt 18 procentpunten, in VTE loopt dit verschil op tot 33 procentpunten. Naar andere kenmerken verschilt de wekelijks gepresteerde arbeidsduur nauwelijks (en schommelt die tussen 37 en 40 uur), met als gevolg dat ook de ongelijkheden niet veel sterker zijn wanneer we verschillen uitdrukken in VTE.

Frappanter zijn de gegevens in de laatste twee kolommen van tabel 6.3 over de *maximale werkzaamheidsgraad*. Met deze indicator drukken we uit wat de waarde van deze graad zou zijn indien iedereen die momenteel verklaart te willen werken ook ingeschakeld is. We verhogen het aantal werkenden met andere woorden niet enkel met de 113 200 werklozen, maar ook met de 63 900 'reservisten' (zie tabel 6.2).

We gaan in dit bestek vooral in op het verschil tussen de maximale en de werkelijk gerealiseerde werkzaamheid. Bij mannen bedraagt dit verschil 3,5 procentpunt (namelijk 72,9% tegenover 76,5%), bij vrouwen 5,5 procentpunt. Het aandeel vrouwen dat wel wil werken, maar dat op dit ogenblik niet doet, is duidelijk omvangrijker dan hetzelfde aandeel mannen.

Waar het onderscheid tussen mannen en vrouwen al duidelijk is, vertonen andere kenmerken nog grotere verschillen. Naar *leeftijd* worden vooral jongeren onderbenut op de arbeidsmarkt. Het verschil tussen de maximale en de werkelijk gerealiseerde werkzaamheidsgraad bedraagt bij jongeren ruim 6 procentpunten (of 33,7% tegenover 40,1%). Deze groep bestaat

in hoofdzaak uit jonge werklozen. Ook op de middenleeftijd, waar de werkzaamheid reeds bijzonder groot is, blijkt nog een potentieel van 5 extra procentpunt werkenden te bestaan. Merkwaardig bestaat deze marge niet meer op oudere leeftijd. Mathematisch is er bij 50-plussers nog een groot potentieel aan werknemers voorhanden (want de werkzaamheid tussen 50 en 64 jaar ligt maar op 40%), wat heeft geleid tot ambitieuze Europese richtsnoeren omtrent de (her)inschakeling van ouderen op de arbeidsmarkt. Op dit ogenblik echter ontbreekt bij deze groep de wens om nog te werken. Slechts 2,6% van de niet-werkende 50-plussers verklaart dit nog te willen doen. Wanneer men op termijn de participatie van de ouderen wil opkrikken, dan zal vooral op vlak van de houding tegenover arbeid binnen deze leeftijdsgroep nog één en ander moeten veranderen.

Tabel 6.3

Werkzaamheidsgraad en maximale werkzaamheidsgraad in personen en in VTE naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau en nationaliteit, en vergelijking met andere gewesten (Vlaams Gewest; 2000)

	Gemiddelde werkweek	Werkzaamheids- graad (in personen)	Werkzaamheids- graad (in VTE)	Maximale werkzaamheidsgraad (in personen)	Maximale werkzaamheidsgraad (in VTE)
totaal	38,4	63,9	65,6	68,4	70,2
man	42,2	72,9	82,1	76,5	86,3
vrouw	33,3	54,7	48,6	60,2	53,7
15-24 jaar	37,0	33,7	33,3	40,1	39,9
25-49 jaar	38,6	85,0	87,5	89,8	92,6
50-64 jaar	38,6	40,1	41,3	42,7	43,7
Laaggeschoold	37,8	45,9	46,3	51,3	51,4
Middengeschoold	38,8	69,6	72,1	74,4	77,3
Hooggeschoold	38,6	86,6	89,2	89,2	92,2
Belg	38,4	64,6	66,2	68,7	70,5
EU	40,5	61,7	66,8	69,1	74,0
Niet-EU	37,7	38,1	38,3	55,4	56,2
Brussels Gewest	37,7	55,0	55,3	66,7	66,9
Waals Gewest	37,1	55,9	55,4	64,6	64,3
België	38,0	60,5	61,3	67,0	68,0

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Naar *onderwijsniveau* zijn vooral lagergeschoolde groepen onderbenut. Het zijn in hoofdzaak laag- en middengeschoolden die verklaren op dit ogenblik te willen werken, maar dat niet doen. Bij hooggeschoolden is het verschil tussen de gerealiseerde en de maximale werkzaamheid minimaal. Het duidelijkste onderscheid vinden we naar *nationaliteit*. Bij Belgen zou de werkzaamheidsgraad momenteel 4 procentpunt hoger zijn indien alle personen die verklaren te willen werken ingeschakeld worden, bij vreemdelingen uit de Europese Unie bedraagt dit verschil 7 procentpunt en bij vreemdelingen van buiten de Europese Unie maar

liefst 17 procentpunt. Van deze groep verklaart 55% een aantal uur te willen werken, maar momenteel wordt slechts 38% van de niet-Europese vreemdelingen ingeschakeld. In relatieve termen is dit overduidelijk de meest gediscrimineerde groep op de Vlaamse arbeidsmarkt. In absolute aantallen bedraagt de niet-benutting van de geciteerde 'kansengroepen' bij ouderen 26 000 personen, bij laaggeschoolden 87 000 personen en bij niet-Belgen 25 000 personen.

Tabellenbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001